

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – Ст. 461. 2. Кривенко Ю.В. Категорія «моральні засади суспільства» в цивільному праві України / Ю.В. Кривенко // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Одинадцять осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23-24 листопада 2012 року): у 4-х частинах. – Ч. 3. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 102-103. 3. Махінчук В.М. Моральні засади суспільства як один із чинників цивільного законодавства та критеріїв визначення меж здійснення особистих немайнових прав / В.М. Махінчук // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29-30 квітня 2004 р., м. Харків. – К.: Академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія ім. Я. Мудрого, 2004. – С. 258-272. 4. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 р. № 1296-IV // ВВР України. – 2004. – № 14. – Ст. 192. 5. Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 6. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. 7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1. 8. Про видавничу справу: Закон України від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 32. – Ст. 206. 9. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII // ВВР України. – № 10. – Ст. 43. 10. Про гастрольні заходи: Закон України від 10.07.2003 р. № 1115-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 32. – Ст. 1686. 11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // ВВР України. – 1992. – № 48. 12. Про Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.2004 р. № 1550 р. // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 46. – Ст. 3036. 13. Про затвердження Положення про Громадську експертну раду з питань захисту суспільної моралі: Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 14.05.2004 р. № 141 // Офіційний Вісник України. – 2004. – № 22. – Ст. 1532. 14. Про Експертну комісію з питань розповсюдження і демонстрування фільмів при Міністерстві культури і туризму України: Наказ Міністерства культури і туризму України від 13.06.2005 р. № 390 // Офіційний Вісник України. – 2005. – № 27. – Ст. 1592. 15. Про кінематографію: Закон України від 13.10.1998 р. № 9/98-ВР // ВВР України. – 1998. – № 22. – Ст. 114. 16. Бурнос Т. Квентин Тарантино попал под запрет на Украине. Вместе с Коровиным [Електронний ресурс] / Т. Бурнос // Свободная пресса. – Режим доступу: <http://svpressa.ru/world/article/18932>. 17. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 01.11.2012 р. по справі № К-59/10 // [Електронний ресурс] Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27405261>

УДК 347.9

С. О. КОРОЄД

ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

Розглядаються питання ефективності заочного розгляду та відповідності цього провадження інтересам позивача і відповідача. З'ясовується відповідність процедури заочного розгляду меті спрощення процесу та прискорення судового розгляду цивільних

© КОРОЄД Сергій Олександрович – кандидат юридичних наук

справ в суді першої інстанції. Порівнюються підстави перегляду заочного рішення із підставами скасування рішення суду в апеляційному порядку. Зроблено висновок, що існуючий інститут заочного розгляду не забезпечує ефективність цивільного судочинства та обґрунтовується доцільність скасування інституту заочного розгляду або його трансформації у спрощене провадження.

Ключові слова: правосуддя, цивільне судочинство, процес, ефективність, заочний розгляд, оскарження, трансформація, спрощене провадження.

Короед С.А. Заочное рассмотрение в гражданском судопроизводстве: вопросы эффективности

Рассматриваются вопросы эффективности заочного рассмотрения и соответствия этого производства интересам истца и ответчика. Выясняется соответствие процедуры заочного рассмотрения цели упрощения процесса и ускорения судебного разбирательства гражданских дел в суде первой инстанции. Сравниваются основания пересмотра заочного решения с основаниями отмены решения суда в апелляционном порядке. Сделан вывод, что действующий институт заочного рассмотрения не обеспечивает эффективность гражданского судопроизводства и обосновывается целесообразность отмены института заочного рассмотрения или его трансформации в упрощенное производство.

Ключевые слова: правосудие, гражданское судопроизводство, процесс, эффективность, заочное рассмотрение, обжалование, трансформация, упрощенное производство.

Koroed Sergii. Judgment by default in civil proceedings: issues of effectiveness

It is reviewed the issues of effectiveness of judgment by default and compliance of this proceedings to interests of the plaintiff and the defendant. It is explored compliance of procedure in of judgment by default to the objective of simplification and acceleration of the process of the trial in civil cases in the court of first instance. It is compared the bases of revision of judgment by default with the bases of cancelation of the judgment in appeal proceedings. Concluded that the current institute of judgment by default does not provide the effectiveness of civil proceedings and it is justified the abolishment of the institution of judgment by default or its transformation into a simplified proceedings.

Key words: justice, civil proceedings, process, effectiveness, judgment by default, appeal, transformation, simplified proceedings.

Створення цілеспрямованої, науково обґрунтованої методологічної основи розвитку правосуддя в Україні; визначення шляхів удосконалення законодавства у цій сфері – стало основним завданням Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів 2006 р., якою було передбачено, що правила судочинства не мають бути переобтяжені формальностями. Для забезпечення права особи на швидке поновлення своїх прав, особливо у нескладних справах, судову процедуру потрібно спростити там, де таке спрощення не порушуватиме інтересів сторін у справедливому вирішенні справи. Одночасно потрібно передбачити ефективні механізми для запобігання недобросовісному використанню учасниками судочинства своїх процесуальних прав. Концепцією було проголошено, що правила судової процедури мають слугувати ухваленню правосудного рішення у справі та забезпечити рівні гарантії учасників процесу щодо судового захисту їх прав, з дотриманням розумних строків розгляду справ.

Із набуттям чинності новим ЦПК, з 1 вересня 2005 р., в цивільному судочинстві України з'явилися нові процесуальні інститути, покликані, на думку законодавця, спростити та прискорити судовий розгляд цивільних справ в суді першої інстанції. Мова йде про інститути наказного провадження та заочного розгляду

ду, правова природа яких вже вивчалася вченими-процесуалістами (зокрема, Т.Л. Курас, Д.Д. Луспеник, Ю.В. Навроцька, П.І. Шевчук, І.В. Удальцова, С.Я. Фурса, І.І. Черних та ін.), як напрями оптимізації цивільного судочинства за рахунок спрощення судових процедур. Так, зокрема, як зазначає С.Я. Фурса, у новому ЦПК передбачені правові засоби та процедури, спрямовані на найбільш швидкий та ефективний судовий захист прав, свобод та інтересів, стимулювання активної позиції учасників процесу. До таких правових засобів і процедур С.Я. Фурса відносить попереднє судове засідання, наказне і заочне провадження¹.

Ю.В. Навроцька заочний розгляд цивільних справ розглядає як спосіб прискорення судочинства за неявки відповідача, а також можливість підвищення ефективності правосуддя, що має на меті забезпечення виконання завдань цивільного судочинства – своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, юридичних осіб та держави².

На думку окремих вчених-процесуалістів, закріплення в новому ЦПК нових процесуальних інститутів – попереднього судового засідання, наказного провадження, заочного розгляду – не вирішило всіх проблем належного виконання завдань цивільного судочинства. Хоча зазначені нововведення певним чином й були спрямовані на оптимізацію цивільної процесуальної форми захисту прав. Але в наукових колах не припиняють обговорюватися проблеми спрощення цивільного процесу, введення нових, більш ефективних процедур, які мають забезпечити нову якість судочинства³.

Не є винятком й заочний розгляд, який за час свого існування отримав як позитивні, так й негативні відгуки. Так, деякі науковці вважають, що введення в цивільний процес інституту заочного розгляду стало одним з основних напрямів вирішення проблем доступу до правосуддя; це дозволило досягти цілей правосуддя за рахунок спрощення процедури розгляду⁴. Поряд з цим, в юридичній літературі існують думка, що заочне провадження не є скороченням або спрощенням, оскільки порядок заочного розгляду підкоряється загальним правилам судового розгляду⁵. Верховний Суд України в своєму Узагальненні «Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах» констатував, що в окремих випадках розгляд справ у порядку заочного провадження не спрощує, а ускладнює процес та дає відповідачу можливість його затягнути, оскільки він має право на скасування заочного рішення судом, який його ухвалив, після чого справа розглядається в загальному порядку⁶.

У зв'язку з цим, наука цивільного процесуального права, основними завданнями якої є питання про те, як зробити цивільне судочинство більш ефективним та які основні напрями її підвищення, має дати відповідь, чи відповідає процедура заочного розгляду меті спрощення процесу та прискорення судового розгляду цивільних справ в суді першої інстанції, а також захисту порушених прав? Пошук відповіді на зазначене питання й ставить за мету наша стаття.

Так, як було зазначено вище, заочний розгляд в окремих випадках (а таких випадків на практиці багато) затягує «розумний» строк розгляду і вирішення цивільних справ, навіть незважаючи на те, що таке затягування відбувається з волі позивача, який дає свою згоду на розгляд справи в заочному порядку (ч. 1 ст. 224 ЦПК).

За змістом ст.ст. 224–232 ЦПК заочне провадження безпосередньо складається з таких етапів: 1) постановлення ухвали про заочний розгляд справи; 2) розгляд справи за відсутності відповідача та ухвалення заочного рішення; 3) подання відповідачем заяви про перегляд заочного рішення; 4) розгляд судом

заяви про перегляд заочного рішення та постановлення ухвали за наслідками розгляду такої заяви.

Варто визнати, що останні два етапи, якщо до того ж заочне рішення скасовується і призначається справа до розгляду в загальному порядку, жодним чином не спрощують процедуру розв'язання спору, а в багатьох випадках збільшують строк вирішення справи, що, в кінцевому підсумку, порушує права позивача на розгляд справи впродовж розумного строку та примусове виконання заочного рішення.

Як справедливо зауважив академік О.Д. Крупчан, розгляд і вирішення кожної цивільної справи має здійснюватись судом при мінімально допустимих витратах процесуальних засобів і у найкоротші, але разом з тим, розумні строки⁷. Отже, чим коротшим (оптимальнішим) є шлях від пред'явлення позову до ухвалення остаточного судового рішення, тим ефективнішим є правосуддя.

Проте, не дивлячись на те, що деякі вчені-процесуалісти розглядають інститут заочного розгляду як санкцію проти відповідача, який не з'явився у судові засідання і не виконав свого процесуального обов'язку повідомити суд про причини своєї неявки, а також виконати свої обов'язки в змагальному процесі, практика свідчить, що надання відповідачу можливості «подвійного» оскарження заочного рішення: перше – шляхом подання заяви про перегляд заочного рішення; друге – у випадку відмови в задоволенні заяви про перегляд заочного рішення шляхом подання апеляційної скарги на заочне рішення в загальному порядку або ж оскарження в загальному порядку нового рішення, ухваленого після скасування заочного (останній випадок майже вдвічі збільшує процедуру остаточного вирішення позовних вимог позивача), фактично означає надання відповідачу додаткових привілеїв за рахунок обмеження права позивача на судовий захист, в реалізації якого між сторонами виникає суттєва диспропорція.

Крім того, як впливає зі змісту ст. 224 ЦПК, проведення заочного розгляду зумовлено суб'єктивними передумовами – згодою позивача, що позбавляє суд можливості, в правосудних цілях, самостійно застосувати процедуру заочного розгляду (коли є обґрунтовані підстави припускати про наявність у відповідача доказів, які можуть спростувати позовні вимоги) або відмовитись від такого розгляду (якщо подані позивачем докази є безспірними і за характером спору не можуть бути спростовані відповідачем) і, таким чином, забезпечити своєчасність розв'язання цивільно-правового спору, а також права сторін на розумний строк судового розгляду.

Цивільний процес, як встановлений законом порядок розгляду і вирішення цивільних справ в судах, з усіма його формальностями, регламентує діяльність суб'єктів цивільного процесуального права і має бути зручним не лише для учасників процесу, але й для суддів, на яких як раз й покладено виконання завдання цивільного судочинства. Тому одним з головних завдань є вдосконалення цивільної процесуальної форми, запровадження раціональних процедур, які б забезпечили ефективність цивільного судочинства, його відповідність потребам захисту цивільних прав та інтересів суб'єктів правовідносин.

Проте заочний розгляд не відповідає ані завданням цивільного судочинства – своєчасному і справедливому розгляду і вирішенню цивільних справ (ст. 1 ЦПК), ані меті заочного провадження – спрощенню процесу та прискоренню судового розгляду цивільних справ в суді першої інстанції, а також захисту порушених прав, адже саме захист порушених та оспорюваних прав громадян та організацій визначено метою всього цивільного судочинства у ст. 1 ЦПК.

Тобто, неможна визнати справедливою і розумною таку ситуацію, коли реалізація права позивача на судовий захист та його процесуальних прав залежить від поведінки відповідача; це сприяє зловживанню останнім своїми процесуальними правами, затягує поновлення порушених прав позивача, чим порушує справедливий баланс інтересів учасників процесу.

Оскільки заочний розгляд виникає на підставі вільного волевиявлення позивача та може суттєво затягнути вирішення спору, тому залишається незрозумілим, навіщо позивачу давати згоду на заочний розгляд і свідомо йти на затягування справи та надавати відповідачу подвійний шанс на оскарження заочного рішення, якщо можна справу розглянути в загальному порядку та ухвалити звичайне рішення? До того ж, жодних привілеїв чи позитивних наслідків для позивача заочне рішення не створює; воно має такі самі властивості, як й звичайне рішення; пільговий розмір судового збору (як, наприклад, для судових наказів) на нього не поширюється. А у випадку задоволення судом заяви відповідача про перегляд заочного рішення, заочне провадження стає нічим іншим, як початковою стадією нового загального судового розгляду.

Крім того, не є виправданим механізм оскарження заочного рішення й для відповідача, який, наприклад, не з'явився у судове засідання без поважних причин і у нього немає нових важливих для справи доказів, але він не погоджується із правильністю застосування норм матеріального права. Тобто, для оскарження заочного рішення до апеляційного суду з мотивів неправильного застосування норм матеріального права відповідачу спочатку треба звернутися до місцевого суду із заявою про перегляд заочного рішення, лише після залишення без розгляду якої у нього виникне право на апеляційне оскарження заочного рішення.

Звертаючись до підстав скасування місцевим судом ухваленого ним заочного рішення, варто зауважити, що підставою для такого скасування є дві взаємопов'язані умови: 1) відповідач не з'явився в судове засідання та не повідомив про причини неявки з поважних причин; 2) докази, на які він посиляється, мають істотне значення для правильного вирішення справи (ст. 232 ЦПК).

Зазначені підстави скасування заочного рішення за своєю процесуальною природою можна порівняти із: а) підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження (ст. 297 ЦПК), якою є поважність причини пропуску цього строку; б) підставою дослідження апеляційним судом нових доказів (ст. 303 ЦПК), якою є поважність причин неподання їх суду першої інстанції; в) підставою для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення або зміни рішення (ст. 309 ЦПК), якою є неповне з'ясування місцевим судом обставин, що мають значення для справи.

Таким чином, ті процесуальні наслідки, яких домагається відповідач подаючи заяву про перегляд заочного рішення, можуть бути досягнуті при оскарженні ним рішення в апеляційному порядку.

Тим більше, існуюча в Україні модель апеляції не передбачає можливості скасування рішення суду першої інстанції і направлення справи до суду першої інстанції на новий розгляд, як це мало місце за часів дії ЦПК 1963 р.; апеляційний суд сьогодні зобов'язаний за будь-яких умов остаточно розв'язати спір і ухвалити остаточне рішення як з питань факту, так й з питань права, яке набирає законної сили з моменту проголошення.

В цьому аспекті варто підтримати думку російських вчених-процесуалістів про відмову від надання відповідачу права вимагати скасування заочного рішення в цілях досягнення розумного балансу інтересів сторін⁸.

Вищезазначені обставини дають нам підстави для висновку, що існуючий інститут заочного розгляду не забезпечує ефективність цивільного судочинства, тобто за своїм правовим регулюванням не ставить перед собою за мету виконання завдань цивільного судочинства, визначених у ст. 1 ЦПК.

Викладене вище свідчить про доцільність скасування інституту заочного розгляду або, принаймні, його трансформацію у спрощене провадження, яке має відбуватись без проведення судового засідання, адже немає сенсу у судовому засіданні з участю одного позивача досліджувати подані ним докази і проводити дебати (при цьому, необхідність допиту свідків чи проведення судової експертизи має бути підставою для розгляду справи в звичайному порядку). Таке спрощене провадження має чимось нагадувати наказне провадження, проте з викликом позивача (третьої особи) та без проведення судового засідання з його всіма етапами (наприклад, немає потреби у справах про розірвання шлюбу досліджувати в судовому засіданні «стандартні» докази та проводити дебати). Засідання в таких справах мають відбуватись в формі співбесіди із позивачем.

1. *Фурса С. Я.* Цивільний процес України: Проблеми і перспективи : Науково-практичний посібник / С. Я. Фурса, С. В. Щербак, О. І. Євтушенко. – К. : Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2006. – С. 5. 2. *Навроцька Ю. В.* Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : монографія / Навроцька Ю.В. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 5-6. 3. *Позовне провадження*: монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, П. І. Радченко та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 11. 4. *Кураєв Т. Л.* Проблеми заочного виробництва в гражданском процессе РФ / Т. Л. Кураев // Сибирский Юридический Вестник. – 2004. – № 3. 5. *Черных И. И.* Заочное производство в гражданском процессе / Черных И.И. – М.: 2000. – С. 9. 6. *Узагальнення Верховного Суду України «Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/3263C68D479AC662C325737F00210020?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=3263C68D479AC662C325737F00210020&Count=500&>. 7. *Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи*: збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28-29 травня 2010 р.) / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. І. Бобрика. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С. 6. 8. *Халдеева И. А.* Некоторые проблемы гражданского процессуального законодательства на современном этапе / И. А. Халдеева // Юридическое образование и наука. – 2012. – № 3. – С. 40.

УДК 347.12

Є. А. ТАЛИКІН

СИСТЕМА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ АКТИВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ

Стаття присвячена дослідженню загальних засад розбудови системи процесуальних форм перегляду судових актів в господарському судочинстві. Автор аналізує мето-

© ТАЛИКІН Євген Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля